

AYNUR AZƏR qızı ABBASZADƏ
Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

TAMAMLIQ VƏ ONUN İFADƏ VASİTƏLƏRİNİN TƏDRİSİ

Cümlənin mərkəzində dayanan baş üzvləri-mübtəda ilə xəbəri aydınlaşdıran, izah edən sözlər və söz birləşmələri ikinci dərəcəli üzvlər adlanır. İkinci dərəcəli üzvlər yalnız mübtəda və xəbəri deyil, bir-birini də izah etmək xüsusiyyətinə malikdir. Tamamlıq, təyin və zərflik ikinci dərəcəli üzvlərdir. İkinci dərəcəli üzvlər cümlədəki məna yükünə, məzmununa görə deyil, struktur quruluşuna görə ikinci dərəcəli mövqedə dururlar.

Bu səbəbdən də ikinci dərəcəli üzvlər adlandırılır. Professor Qəzənfər Kazımovun fikrinə əsasən, bu üzvlərə ona görə ikinci dərəcəli üzvlər deyilir ki, onlar cümlənin nüvəsinə xidmət edir və cümlənin qrammatik əsasını izah edib, aydınlaşdırmaq məqsədilə işlənilirlər [6, s. 117]. Cümlənin qurulmasında baş üzvlərin vacibliyi mütləq haldır, ikinci dərəcəli üzvlərin işlənməsi isə ifadə olunan fikrin mənasından asılı olduğu üçün onların işlənməsi mütləq hal deyildir. İkinci dərəcəli üzvlər cümlədə fikrin predmetini bildiren baş üzvlərin ətrafında birləşərək onları müxtəlif cəhətdən izah edirlər. Bu səbəbdən də cümlə ikinci dərəcəli üzvlər olmadan da yarana bilər, amma baş üzvlərdən ən azı biri işlənməsə cümlə düzgün struktura malik olmaz.

Tamamlıq ismin yönük, təsirlik, yerlik, çıxışlıq hallarında olan söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunan ikinci dərəcəli üzvdür. Digər ikinci dərəcəli üzvlərdən- təyin və zərflikdən fərqli olaraq tamamlıq hərəkətin təsirilə dəyişən obyekt-əşya anlayışı bildirir. Bu obyekt üzərində iş icra edilən edilən əşyanı bildirir. Tamamlıq cümlənin xəbər zonasına aid olan və xəbərlə birbaşa əlaqə yaradan üzvdür. Daha çox feili xəbərə aid olan tamamlıq, bəzən də sifət, say, zərflər ifadə olunan ismi xəbərə aid olur. Professor Ə. Dəmirçizadə yazır: “Tamamlıq xəbərdə ifadə edilən fikri məqsəd və səbəbə, zamana və məkana görə aydınlaşdırır və bitkinləşdirir, xəbərin təsir etdiyi əşyanı ifadə edir” [3, s. 49]. Tamamlıqla xəbərin arasındakı əlaqə mübtədə ilə tamamlığın arasındakı əlaqədən güclüdür. Çünki tamamlığın mübtədə ilə əlaqəsi elə xəbər vasitəsilə yaranır. Professor Qəzənfər Kazımov yazır: “Tamamlıq xəbərlə mübtədanın arasında güclü pozisiyada-aktualaşma məqamında cümlənin sonunda işlənir və xəbərlə daha çox idarə, bəzi hallarda yanaşma əlaqəsinə daxil olur” [6, s. 119].

Tamamlıq kimi? kimə? nəyi? nəyə? nə? kimdə? nədə? kimdən? nədən? kim ilə? nə ilə? kim üçün? nə üçün? kimə qarşı? nə barədə? kim haqqında? və s. suallara cavab verir. Tamamlıq quruluşca sadə və mürəkkəb olmaqla iki yerə ayrılır. Sadə tamamlıqlar morfoloji vahidlərlə - isim və isimləşən əsas nitq hissələri ilə, mürəkkəb tamamlıqlar isə sintaktik vahidlərlə - II və III növ təyini söz birləşmələri, tərkib yaranan feili birləşmələrlə ifadə olunur.

Tamamlıq ikinci dərəcəli üzv olsa belə, cümlədə əsas rola malikdir. Bunu deyən dilçi alimlər, həmçinin Mirzə Kazımbəy tamamlığın cümlənin baş üzvü olması fikrini irəli sürmüşlər. Lakin bu fikir qəbul olunmamışdır.

Cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri və tamamlığın tədrisinə orta məktəbdə 8-ci sinifdə başlanılır və geniş yer verilir. Dərslərdə tamamlığın izahından əvvəl ikinci dərəcəli üzvlər haqda təsəvvür yaratmaq məqsədilə cümlənin qrammatik əsası və ikinci dərəcəli üzvləri təhlilini tələb edən tapşırıq yer alır. Tapşırıq həll olunur və ikinci dərəcəli üzvlər haqda ümumi nəticəyə gəlinir ki, ikinci dərəcəli üzvlər cümlənin qrammatik əsasını- baş üzvləri izah edirlər. Dil qaydası kimi tamamlıq haqda məlumat verməzdən əvvəl şagirdlərə verilən tapşırıqda cümlədə obyektləri tapmaq tələb olunur. Bu tapşırıq tamamlıq bəhsi üçün motivasiya rolunu oynayır. Şagirdlərə sual yönəldirilir, obyekt nədir? Tamamlığın ikinci dərəcəli üzv kimi izahı verilir və tapşırıqlarla bu məlumatlar mənimsədilir. Bu dərstdə tədqiqat sualı kimi fəal interaktiv təlimin BİBÖ üsulundan istifadəsi məqsəduyğundur. Şagirdlər “Bilirəm” bölməsində ikinci dərəcəli üzvlər haqda indiyə qədər əldə etdikləri məlumatı qeyd edirlər. “İstəyirəm bilim” hissəsində isə tamamlığın hansı funksiyanı icra etməsi, digər üzvlərdən fərqli cəhətlərini və onlara maraqlı olan digər suallar yer alır.

Dərslərdə dil qaydası belə verilir: İsmi adlıq və yiyəlik halından başqa hallarında olub, cümlədə üzərində iş icra edilən obyekt və ya əşya anlayışı ifadə edən II dərəcəli üzv tamamlıq adlanır. Tamamlıq kimə? nəyə? kimi? nəyi? haranı?nə? kimdə? nədə? kimdən? nədən? suallarına cavab verir. Adlar, ismi və feili birləşmələr, mürəkkəb adlar cümlədə tamamlıq vəzifəsində çıxış edə bilər [8, s. 67]. Adlar dedikdə əsas nitq hissələri olan sifət, say, əvəzlilik və zərf nəzərdə tutulur. Bu dil qaydası izahından və cümlədəki obyektləri seçməyi tələb edən tapşırığı işləyib tamamlıq haqda məlumatları mənimsədikdən sonra onlar cədvəlin “Öyrəndim” hissəsinə yeni mənimsədikləri tamamlıq haqqında faktlar qeyd edirlər.

Tamamlığın ifadə vasitəsinə görə iki növü olduğunu müəllim müvafiq nümunələr əsasında şagirdlərə çatdırmalı və kollektiv iş formasına uyğun olaraq əldə olunan fikirlər müzakirə edilməlidir. Kitabda vasitəli və vasitəsiz tamamlığın şərhinə uyğun tapşırıq verilir. Buradakı tələb verilmiş söz və söz birləşmələrinə şəkilçi artırmaqla bu sözləri cümlədə işlətməkdir. Kollektiv formada yerinə yetirilən tapşırıqda şagirdlər öyrəndikləri bilikləri nümayiş edirlər, artıq onlara vasitəli və vasitəsiz tamamlığın hansı haldakı söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunduğu bu nümunələr əsasında daha aydın məlum olur.

Tamamlığın ifadə vasitələri. Tamamlıq hallana bilən söz və söz birləşmələri ilə ifadə oluna bilər və əşya yaxud obyekt məzmunu bildirir. Bu səbəbdən mübtədə ilə tamamlığın ifadə vasitələrində müəyyən oxşarlıq vardır. Tamamlıq da mübtədə kimi əsas nitq hissələri, mürəkkəb adlar, ismi və feili birləşmələrlə ifadə olunur. Əsas nitq hissələrindən sifət, say, işarə əvəzlilikləri, feili sifət və feili sifət tərkibləri mübtədədə

olduğu kimi substantivləşərək tamamlıq rolunda çıxış edirlər. Bunlar mübtədə ilə tamamlığı bir-birinə yaxınlaşdırən cəhətlər olsa da, tamamlıq mübtədadan daha geniş imkanlara malikdir. Mübtədə cümədə ad bildirib, yalnız bir halda-adlıq halda işlənirsə, tamamlıq ismin dörd halının şəkilçisinin qəbul edir, həmçinin tamamlıq qoşmalı sözlərlə ifadə oluna bilər. Mübtədanın belə xüsusiyyəti yoxdur. Tamamlığın ən çox isim və əvəzliliklə ifadə olunması da onun mübtədə ilə oxşar xüsusiyyətlərindənəndir.

İsimlə ifadə olunan tamamlıqlar. İsimlər tamamlığın fəal ifadə vasitələrindən biri, bəlkə də birincisidir. Aşıq Abbas dağ adamıydı, *dağlardan* danışdı. (İ.Hüseynov)

Əvəzliliklə ifadə olunan tamamlıqlar. Əvəzliyin bütün mənə növləri tamamlıq ola bilər, yalnız bir növü-ışarə əvəzlilikləri substantivləşdikdən sonra tamamlıq rolunda çıxış edə bilər.

Lakin *onu* da etiraf edirəm ki, elə bu *məni* öz gözümdən salır. (İ.Əfəndiyev)

Sifət və say substantivləşərək tamamlıq rolunda çıxış edə bilərlər.

Söz-sözə gələndə böyük *kiçiyə*, kiçik də *ortancıla* buyururdu. (S.Rəhimov)

Vəqta ki, cavan oldum, *iyirmi beşə* çatdım. (M.Ə.Sabir)

Feili sifət və feili sifət tərkibləri də substantivləşərək tamamlıq ola bilərlər.

Razı deyiləm *yatmışları* kimsə oyatsın. (M.Ə.Sabir)

Dönmələrdə durana bax, qaçana bax! (M.Müşfiq)

Məsdər və məsdər tərkibləri cümlədə tamamlıq rolunda işlənir. Məsdər tərkibi mürəkkəb tamamlıq olur.

Oxumağa macal olacaqdı? (Anar)

O canavar yenə mənim adıma min cür söz çıxaracaqdır, *məni ləkələməyə* çalışacaqdır. (C.Cabbarlı)

Mürəkkəb tamamlıq rolunda çıxış edən digər ifadə vasitələri də ismi birləşmələrdir. İsmi birləşmələrin növü olan II və III növ təyini söz birləşmələri tamamlığı ifadə edən vasitələrdəndir.

O hisli-paslı daxmada *can sıxıntısından* başqa nə görəcəyəm? (A.Şaiq)

Vətənimin seyrinə çağırıram elləri. (S.Rüstəm)

Mürəkkəb adlarla ifadə olunan tamamlıqlar.

Qurbanəli bəyin atı hərdənbir nəre təpib qabaq ayaqlarını qaldırırdı havaya və az qalırdı ki, *Kərbəlayı Qasımı* da göyə qaldırsın. (C.Məmmədquluzadə)

Qoşma ilə işlənən söz və birləşmələr də cümlədə xəbərlə obyekt arasında əlaqə yaradıb, tamamlıq rolunda işlənir.

Bütün bunları Bakı milyonçusu *kimin üçün* edirdi? *Xalqın uşaqları üçün*. (Z.Xəlil)

Tamamlığın hərəkətlə obyekt arasındakı əlaqə baxımından iki növü vardır: Vasitəli və vasitəsiz tamamlıqlar. Tamamlığın vasitəli ya vasitəsiz olması cümlənin xəbərinə bağlıdır. Əgər xəbər təsirli feillə ifadə olunubsa tamamlıq vasitəsiz, təsirsiz feillərlə ifadə olunubsa vasitəli olur.

Vasitəli tamamlıq. İşlə hərəkətin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində xəbərin obyektə təsiri birbaşa yolla olmur, beləliklə, xəbərlə obyekt arasında güclü bağlılıq yaranmır. Elə bu səbəbdən tamamlıq yalnız feili xəbərlə deyil ismi xəbərlə bağlı olur və onunla əlaqəyə girir. İsmi yönlük, yerlik, çıxışlıq hal şəkilçilərini qəbul etmiş söz və söz birləşmələri, qoşmalı söz və birləşmələr vasitəli tamamlığın ifadə vasitələridir.

Yönlük halda işlənən vasitəli tamamlıqlar. Əsasən, bu tamamlıqlar daşdıqları mənaya görə yönəlmə, bənzətmə, istiqamət və məqsəd anlayışı ifadə edirlər. Yönəlmə və bənzətmə bildirən tamamlıqlar, adətən, təsirsiz feillərlə, məqsəd bildirən tamamlıqlar isə həm təsirli, həm təsirsiz feillərlə əlaqələnir.

Sənin çiçəyinə, gülünə qurban! (S.Rüstəm)

Sir-sifətindən *alimə* zəda oxşayırsan. (Anar)

Qız bulağa *suya* getdi. (M.İbrahimov)

Yerlik halda işlənən vasitəli tamamlıqlar. Tamamlığın bu növü də ifadə etdiyi mənə daxilində iki növə ayrılır: nisbi yer anlayışı və seçmə anlayışı bildirənlər. Nisbi yer bildirən tamamlıqlar əşyanın müvəqqəti tutduğu yer anlayışını bildirir.

Sən *xislətdə* bir qəhrəman görmədim. (H.Cavid)

Bəndə can qalmamışdır... Mərhəmət! (H.Cavid)

Çıxışlıq halda işlənən tamamlıqlar. İfade etdiyi mənə çalarlarına görə tamamlığın bu növünün müqayisə, çıxış, səbəb, sahiblik, xarici təsir bildirən növləri vardır.

Həyatın amansız yalqızlığında

Tutur *əllərindən* əl ağacları. (M.Rzaquluzadə)

Həmin adam biologiya müəllimimiz idi, o *hamıdan* fərqlənirdi. (B.Həsənov)

Dostlarımdan, oxuduğum məktəbdən uzaq düşmüşdüm. (E.Hüseynbəyli)

Əl çək bu *tərslikdən*, qulaq as mana! (S.Vurğun)

Qoşmalı söz və söz birləşmələri ilə işlənən tamamlıqlar. Üçün, ötrü, kimi, ilə, haqqında barəsində, qarşı, görə qoşmaları söz və ifadələrə qoşulub vasitəli tamamlıq rolunda işlənir. İlə qoşması ilə işlənən tamamlıqlar da cümlədə müəyyən mənalara-vasitə, birgəlik, alət, seçilmə, qarşılaşdırma mənalarını ifadə edir.

Mən sizin üçün çiçək gətirəcəyəm. (C.Cabbarlı)

Vasitəli tamamlığın öyrədilməsi zamanı qarşıya çıxan çətinlik vasitəli tamamlıqla digər ikinci dərəcəli üzv olan zərfliyin fərqləndirilməsidir. Bu çətinliyin əsas səbəbi hər iki ikinci dərəcəli üzvün ifadə etdiyi məna və qrammatik suallarla bağlıdır. İsmi yönük, yerlik, çıxışlıq hallarında olan söz və söz birləşmələri cümlədə həm tamamlığın, həm də yer zərfliyin ifadə vasitəsi kimi çıxış edirlər. Qoşma ilə işlənən sözlər isə tamamlıq, tərz, səbəb və məqsəd zərfliklərinin ifadə vasitəsi olurlar. İlə qoşması ilə işlənən sözlərin tamamlıq yoxsa zərflik olduğunu bilmək üçün qoşulduğu sözə diqqət etmək vacibdir. Əgər qoşma konkret ismə qoşulubsa bu sözlər tamamlıq, mücərrəd isimlərə qoşulubsa zərflik rolunu icra edirlər: *telefonla*, *qələmlə* (vasitəli tamamlıq), *həvəslə*, *qəzəblə* (zərflik). Bilmək lazımdır ki, cümlədə tamamlıqlar əşya məzmunu bildirdiyi halda, zərfliklər yer, məkan və ya tərz, səbəb, məqsəd mənası daşıyırlar. İsmi yerlik halındakı sözlərlə ifadə olunan cümlə üzvü əşyanın yerinin bildirdikdə tamamlıq, hərəkətin yerini bildirdikdə isə zərflik kimi çıxış edir. Dilimizdə bəzi isimlər vardır ki, onlar yönük, yerlik, çıxışlıq hallarda olub qoşa suallara cavab verirlər. Məsələn: Haraya-nəyə və s. Bu isimlərin əşya yoxsa yer-məkan anlayışı ifadə etdiyini anlamaq çətinlik yaradır. Belə isimlərin cümlə üzvü olaraq tamamlıq yoxsa zərflik olduğunu anlamaq üçün həmin isimlərin mənasını əsas tutaraq, onlara sual verməklə tapmaq olar. “O, əşyalarını *bağlamasına* qoyub getdi” cümləsində bağlamasına sözünə sual verdikdə onun əşya məzmununun əsas olduğu aydın olur. Belə sözlər hər zaman tamamlıq rolunda işlənir. Tamamlıqla zərfliyin fərqləndirilməsi zamanı yaranan çətinliyin digər səbəbi də hər iki ikinci dərəcəli üzvün xəbərlə əlaqədə olub, onunla bağlılıq yaratması və bir sıra sözlərin həm tamamlığın, həm də zərfliyin suallarına cavab verməsidir.

Elə bil ki, dil-dil ötür

hər hüceyrəmdə

göz-göz açılmış yaralarım. (R.Rza) - tamamlıq

Bu anda *sarayın yaxınlığında* yel qanadlı bir atlı göründü. (M.Hüseyn) – zərflik

Dilimizdə ev, şəhər, meşə, məktəb, çöl tipli sözlər həm zərfliyin, həm də tamamlığın suallarına cavab verir deyə bunların da qarışdırılması mümkündür. Bu sözlərin cümlədə məzmununda məkan anlayışı daha üstün olduğundan həmişə zərflik rolunda çıxış edirlər [5, s. 131]. *Şəhərdə* güclü yoxlanış var idi. Bu cümlədə şəhərdə sözü yer-məkan bildirir və o cümlədə zərflik vəzifəsini icra edir.

Fikrin ifadə tərzində təhlil zamanı müəyyən yanlışlıqlara səbəb ola bilər. “*Ağaca* çıxıram“, “*Çantada* kitablarım var” kimi cümlələrdə ağaca və çantada sözləri haraya? harada? suallarına deyil, məzmunlarında əşya, obyekt anlayışı dayandığı üçün onlar nəyə? nədə? suallarına cavab verərək tamamlıq olurlar. Professor Qəzənfər Kazımov belə cümlələrdə müəyyən metaforiklik olduğunu qeyd edir və tamamlığın obyekt, əşya bildirmə əlamətini rəhbər tutaraq bu sözlərin zərflik olmadığını bildirir [6, s. 127]. “*Kitablar rəfdədir*” cümləsində rəf sözünün əşya məzmunu yüksək mövqə tutsa da, bu cümləyə kitablar haradadır? Sualını verilə bilər. Bu o deməkdir ki, əşya başqa bir obyektə özünə daimi yer tutur. Qəzənfər Kazımov bu kimi sualları yaxın olan sözləri fərqləndirmək üçün xüsusi meyar olmadığını qeyd edir və onları “tamamlıq mənalı zərflik” və “zərflik mənalı tamamlıq” adlandırır [6, s. 128].

Vasitəsiz tamamlıqlar. Bu tamamlıqlar xəbərlə birbaşa əlaqə yaradan və hərəkətin təsir göstərdiyi obyekt anlayışını ifadə edirlər. Vasitəsiz tamamlıq ismin təsirlik halında olan söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Təsirlik hal iki formada-müəyyən (şəkilçili) və qeyri-müəyyən (şəkilçisiz) formada olduğundan vasitəsiz tamamlıq da müəyyən vasitəsiz tamamlıq və qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıq olmaqla iki yerə ayrılır. Onlar arasında müəyyən fərq və oxşarlıqlar vardır. Ən əsas fərq müəyyən vasitəsiz tamamlığın konkret obyekt bildirib təsirlik hal şəkilçisi ilə işlənməsi, qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıq isə qeyri-müəyyən əşyanı ifadə edir və hal şəkilçisiz işlənir. Müəyyən vasitəsiz tamamlığın sualı kimi? nəyi? haranı? Qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlığın sualı isə nə? sualıdır. Bundan əlavə cümlədə müəyyən vasitəsiz tamamlığın yeri sərbəst, amma qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıq həmişə xəbərin yanında işlənir və yerini sabit saxlayır. Müəyyən vasitəsiz tamamlığın ifadə vasitələri də qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıqdan daha məhsuldardır. Müəyyən vasitəsiz tamamlıq təsirlik halda olan bütün söz və söz birləşmələri ilə ifadə oluna bilər.

Üç ay var ki, *məktubunu* almadım. (H.Cavid)

Sərkərdəlik qılıncını adama hökmdar yox, döyüş meydanı verər! (M. Hüseyn)

Qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlığın ifadə vasitəsi isə ümumi isimlər, II növ təyini söz birləşmələri, əvəzlilərdən isə kim və nə sual əvəzlilikləri, heç nə qeyri-müəyyən əvəzliyi qeyri-müəyyən vasitəsiz

tamamlığın ifadə vasitəsi ola bilər. Professor Buludxan Xəlilovun fikrinə əsaslanaraq qeyd etməliyik ki, xüsusi isimlər yalnız ümumiləşdikdə qeyri-müəyyən vasitəsiz tamamlıq kimi işləyə bilər [5, s. 123].

Stolun üstünə qoyulmuşdu yekə samovar və qulluqçular çay töküüb qoyurdular qonaqların qabağına. (C.Məmmədquluzadə)

Sizin güldüyünüz çoban torpağı *Nizamilər, Füzulilər* yetirmiş. (S.Vurğun)

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev Ə., Seyidov Y., Həsənov A. Müasir Azərbaycan dili. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 424 s.
2. Bəliyev H., Bəliyev A. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı: Qismət, 2014, 384 s.
3. Dəmirçizadə Ə. Müasir Azərbaycan dili (cümlə üzvləri). Bakı: Azərnaşr, 1947, 88 s.
4. Həsənov M. Seçilmiş əsərləri, III cild, Bakı: Elm və təhsil, 2010, 368 s.
5. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dili, Bakı: Adiloğlu, 2017, 428 s.
6. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili, sintaksis. Bakı: Təhsil, 2007, 496 s.
7. Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinfi üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərslərin metodik vəsaiti, Bakı: Şərq-Qərb, 2019, 160 s.
8. Ümumtəhsil məktəblərinin 8-ci sinif üçün Azərbaycan dili dərsləri (dərslük), Bakı: Şərq- Qərb, 2019, 160 s.

Aynur Azər qızı Abbaszadə

Tamamlıq və onun ifadə vasitələrinin tədrisi

Xülasə

Tamamlıq cümlənin ikinci dərəcəli üzvüdür. Tamamlıq ismin adlıq və yiyəlik hallarından başqa digər hallarda işlənən söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Tamamlıq xəbəyə aid üzvdür və məzmununda əşya, obyekt anlayışı var. Hərəkətlə obyekt arasında əlaqə baxımından tamamlığın iki növü vardır: vasitəli tamamlıq və vasitəsiz tamamlıq. Vasitəli tamamlıq ismin yönük, yerlik və çıxışlıq hallarında, vasitəsiz tamamlıq isə ismin təsirlik halında olan söz və söz birləşmələri ilə ifadə olunur. Əsas nitq hissələri ilə ifadə olunan tamamlıqlar sadə, söz birləşmələri və mürəkkəb adlarla ifadə olunan tamamlıqlar isə mürəkkəb tamamlıqlar sayılır. İkinci dərəcəli üzv olmasına baxmayaraq tamamlıq istər ifadə vasitələrinin genişliyinə görə, istərsə də cümlədə daşdığı məna yükünə görə əhəmiyyətli mövqə tutur.

Açar sözlər: Cümlə üzvləri, ikinci dərəcəli üzvlər, tamamlıq, vasitəli tamamlıq, vasitəsiz tamamlıq, ifadə vasitələri.

Айну́р Азе́р кызы Аббасзаде

Дополнение и обучение его средствам выражения

Резюме

Дополнение это второстепенный член предложения. Дополнение может выражаться словами и словосочетаниями существительных не только в именительном и родительном но и в других падежах. Дополнение является частью сказуемого и несёт в себе значение об объекте и предмете. С точки зрения связи между движением и объектом дополнение бывает двух видов: прямое и косвенное. Косвенное дополнение выражается словами и словосочетаниями существительного в дательном, творительном и предложном падежах, а прямое в винительном падеже. Дополнения выражающиеся основными частями речи считаются простыми а выражающиеся словосочетаниями и сложносокращёнными словами - сложными. Несмотря на то что дополнение является второстепенным членом оно занимает важную позицию из-за широкого способа выражения а так же из-за смысловой нагрузки которую несёт в предложении.

Ключевые слова: Члены предложения, второстепенный член предложения, дополнение, косвенное дополнение, прямое дополнение, средства выражения.

Aynur Azer gizi Abbaszade

Teaching the object and its means of expressions

Summary

The object is the secondary constituent of a sentence. The object can be expressed using words and word combinations in other cases except in the case of nouns nominative and possessive. The object is related to the verb and its meaning is equal to that of an item or an object. Object is divided into two types depending on its relation to the action: Indirect object and direct object. The indirect object is expressed by the words and combinations of the noun in the dative, instrumental and prepositional cases, and the direct in the accusative case. The objects used with parts of speech are called as simple and the objects that are

expressed using word combinations and compound names are called as compound objects. Despite being secondary constituent, the object has great importance in a sentence because of big variety of its expression methods and the meaning that it carries in the sentence.

Keywords: Constituents of a sentence, secondary constituents of a sentence, the object, the indirect object, direct object, the means of expression.